

Отримано: 31.12.2021 р.

Прорецензовано: 21.01.2022 р.

Прийнято до друку: 25.01.2022 р.

e-mail: oksana.smor@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2022-33-91-96

Смержевська О. Образ Тараса Шевченка в творчій спадщині Володимира Шаяна: «Пророк світлої місії України». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2022. Вип. 33. С. 91–96.

УДК 93/94:930

*Оксана Смержевська***ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ
ВОЛОДИМИРА ШАЯНА: «ПРОРОК СВІТЛОЇ МІСІЇ УКРАЇНИ»**

Вивчення трактування В. Шаяном постаті Тараса Шевченка, його ролі в історії України, його впливу на літературу, його месіанської ролі для українського народу – важливий аспект розуміння історичного контексту розвитку української діаспори. В. Шаян творчість Тараса Шевченка розглядає як світове явище. Події часів Хмельницького втілюються у філософській системі світовідчуження Сковороди, з духу якого народився геній Шевченка – саме так виглядає духовний ланцюг пробудження й творення української нації за Шаяном.

Ключові слова: Володимир Шаян, Тарас Шевченко, діаспора.

*Oksana Smorzhevska***THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO
IN THE CREATIVE HERITAGE OF VOLODIMIR SHAYAN:
"THE PROPHET OF THE LIGHT MISSION OF UKRAINE"**

Studying Volodymyr Shayan's interpretation of the figure of Taras Shevchenko, his role in the history of Ukraine, his influence on literature, his messianic role for the Ukrainian people is an important aspect of understanding the historical context of the Ukrainian diaspora. In his works, V. Shayan deeply immersed himself in the analysis of the creative heritage of Hryhoriy Skovoroda, Ivan Franko, Lesia Ukrainka, their worldviews, influence on the Ukrainian people, its culture and history. V. Shayan considered the work of Taras Shevchenko as a world phenomenon. The events of Khmelnytsky's time were embodied in Skovoroda's philosophical system. From all this was born the genius of Shevchenko. This is exactly what the spiritual chain of awakening and creation of the Ukrainian nation according to Shayan looks like. Kobzar was perhaps the most glorious warrior-hero, with a ruthless weapon – the word. V. Shayan uses the example of Taras Shevchenko's poetic work to analyze his biography in the context of the time when Kobzar lived and worked. For Shayan, Shevchenko is an incredible artist-prophet-thinker-fighter of world scale. Taras Shevchenko, his work, his spiritual mission became an important component in the life of the Ukrainian diaspora of the twentieth century. The study of V. Shayan's works, in particular those dedicated to Taras Shevchenko, shows us the worldview of a certain part of the Ukrainian diaspora of the twentieth century, its mood and aspirations, as well as the connection with the homeland through history, culture and religion.

Key words: Volodymyr Shayan, Taras Shevchenko, diaspora.

Складовою частиною української культури у діаспорі ХХ ст. став й український рідновірський рух. Він постав як одна з форм світогляду, твореного на релігійно-національних та культурних засадах в кризових умовах українського емігрантського середовища, в умовах пошуку свого місця за обставин, що склалися в цьому середовищі в міжвоєнний та післявоєнний період (йдеться про Першу та Другу світові війни). Одним із лідерів українського рідновірського руху в діаспорі був Володимир Шаян (1908–1974) – філософ, релігієзнавець, письменник, громадський діяч. У своїх працях він глибоко занурювався в аналіз творчої спадщини Григорія Сковороди, Івана Франка, Лесі Українки, їхніх світоглядних орієнтирів, впливу на український народ та його культуру та історію. Особливу увагу він приділяв Тарасові Шевченку як «пророку світової місії України». Вивчення трактування Володимиром Шаяном постаті Тараса Шевченка, його ролі в історії України, його впливу на літературу, його месіанської ролі для українського народу – важливий аспект розуміння історичного

контексту розвитку української діаспори. А образ Тараса Шевченка може розкритися в неочікуваних ракурсах та візіях, що лише підкреслить глибину й велич Кобзаря.

Як зазначено в монографії Валерія Сніжка та Любові Отрошко «Творчість через символ», Володимир Шаян – один із творців української культури. І головна заслуга його та інших «учених перед народом України – це те, що всі вони свідомо вирішували проблему українознавчої спрямованості національної літератури, творячи наукові та науково-популярні книжки рідною мовою, складаючи енциклопедичні словники, знайомлячи народ з перекладами світових письменників, видаючи збірки з української етнографії та народної творчості» [6, с. 30]. Георгій Кожолянюк в одній зі своїх публікацій зазначив, що В. Шаян «вивчав питання ролі Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олега Ольжича, Юрія Федьковича, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та ін. у духовному житті України», наголошуючи на висновку Шаяна, що «нарід, який не слухає своїх пророків, гине» [2, с. 14]. Марія Лесів у статті «Слава Дажбогу!»: український рідновірський рух як альтернативна візія нації» розглянула образ Тараса Шевченка як героя і месію рідновірів. Зокрема, посиляючись на американського антрополога та історика Девіда Кертзера, веде мову про культуру як «резервуар могутніх символів, які кожна нова політична сила часто адаптує і легітимізує через певні обряди». Вона зазначає, що в українській культурі таким символом є Тарас Шевченко. Марія Лесів також згадує про інтерпретацію Тараса Шевченка радянськими ідеологами, українськими діаспорними дослідниками, а також його образ в Україні сьогоденній. Авторка таким чином наголошує, що прочитання Тараса Шевченка може бути різним. У тому числі, і поглядом рідновірів на Тараса Шевченка як на героя та месію української нації [3, с. 369]. Галина Лозко у монографії «Орден Бога Сонця. Історія та метафізика» знайомить читачів з історичними, метафізичними та філософськими основами Ордену Бога Сонця, створеного В. Шаяном. Поміж іншого, вона акцентує увагу на його думках щодо духовних поглядів Григорія Сковороди та Тараса Шевченка [4, с. 159-161].

Український поет, прозаїк, перекладач, професор В. Шаян залишив по собі значну наукову, літературну, перекладацьку спадщину, яку ще належним чином не опрацьовано та не осмислено в науковому середовищі. Зазвичай його життєпис та діяльність розглядають крізь призму його філософсько-духовних поглядів та концепцій. У бібліографічному покажчику «Історична Шевченкіана» є підрозділ «Суспільно-політичні погляди Тараса Шевченка. Кирило-Мефодіївське братство», де, зокрема, зустрічаємо пункт: «1996. Шаян, Основна сила творчості Шевченка / В. Шаян // Шевченків край. – Київ, 2005. – С. 275–285». Автор стверджує що Кирило-Мефодіївське братство – це «політичний чин Т. Шевченка» [1, с. 213]. Зазначу, що у вищезгаданому покажчику коментарів щодо тих чи інших праць – вкрай мало. Зазвичай, лише автор, назва, рік та місце видання, кількість сторінок. Тому аналіз праць В. Шаяна, його поглядів на різні аспекти історії України, української культури мають бути актуалізовані в гуманітарному науковому дискурсі. Особливо що стосуються образу Т. Шевченка. Адже в умовах інформаційної війни маємо чітко усвідомлювати силу слова та інформації, а також духовних основ.

Вивчивши праці В. Шаяна, насамперед ті, що присвячені видатним українським діячам та важливим подіям в історії України, продемонструю важливість опертя на духовні стрижні в умовах еміграції. Трактуювання В. Шаяном постаті Т. Шевченка, його ролі в історії України, його впливу на літературу, його месіанської ролі для українського народу – важлива складова розуміння історичного контексту розвитку української діаспори та впливу ідей В. Шаяна на певну частину західної української діаспори.

У 1916 р. представники української діаспори вперше відзначали день народження Т. Шевченка за кордоном. Його ім'я, його творчість та ідеї стали об'єднуючим ядром для українців по всьому світу. Зокрема, написана ціла низка наукових праць, присвячених Кобзареві. Наприклад, на сайті Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського є розділ «Шевченкіана у фонді відділу зарубіжної україніки», де розміщено інформацію як про літературні твори Т. Шевченка, видані за кордоном, так і дослідження його життя та діяльності. Серед них – праці Ю. Бойка, Д. Бучинського, П. Зайцева, Я. Рудницького, С. Смалья-Стоцького, Яра Славутича. Т. Шевченка вивчали як поета, художника, філософа, ідеолога, педагога, історіософа.

У брошурі «Українська символіка», В. Шаян веде мову про прапор України, містичне значення його кольорової гама, синьої і жовтої. У своїй «співдії» вони породжують, за Шаяном, тип героя «прямий пролом при фронтальній зустрічі ворога». Звідси й «Іду на Вас» Святослава ... Це герої Крут і Базару... легендарний Берсерк, безстрашний лицар...». До цієї плеяди входять й бійці УПА,

що дають «людству безсмертні приклади тисячів Берсерків, а кожний із тих тисячі не тільки не уступає перед героїзмом легендарного Берсерка, але сильно і високо його перевищує». На переконання автора «Української символіки», герой-борець УПА став початковою точкою «для творення свого національного ідеалу героя». Для такого героя найвищим благом є служіння «Високому Ідеалові Волі і Суверенності Нації». Ніщо не стане перепорою на його шляху до втілення своєї мрії: «...ані безмір ворожих сил, ані навіть факт, що його дію часто утруднює отой опортуністичний дядько, який ніяк не розуміє його героїчного пориву» [12, с. 24-25]. У доповіді «Священний героїзм як основа українського національного світогляду» (серпень 1957 р.) В. Шаян виводить образ воїна-борця, героя-святого, на противагу схимникам, монахам чи аскетам. Оскільки повнота життя й потуги, покладені на вітвар «ідеалів своєї нації» варті не меншої поваги й шанування, аніж звичний образ християнського святого. Боротьба за свою волю й державу «на власній, споконвіку Богом нам даній, українській землі» є справою доброю, чесною й справедливою. Така боротьба, за твердженням Шаяна, є священним героїзмом, достойним прикладом для всього людства. Саме цей священний героїзм втілений в «ідеології українського лицарства Київської Доби», в «лицарів волі» (козаків. – О. С.), у вояках УПА. Дух цього героїзму, «Дух Нації», підхопив свого часу Григорій Сковорода, оформивши у своїх філософських міркуваннях «досвід і завдання нації», заклавши тим самим «справжнє відродження України». Справу Г. Сковороди продовжив Т. Шевченко, підхопивши «безперервний ланцюг духовного розвитку» [11, с. 3, 4, 6, 7, 11, 13, 14.] Саме він був чи не найславетнішим воїном-героєм, з безжальною зброєю – словом, «святий лицар правди і волі» [11, с. 8.]. В. Шаян творчість Т. Шевченка розглядає як світове явище, в одному ряду впливу на формування культури й філософії Європи культури та філософії Стародавньої Греції [8, с. 8]. Слово «було Богом на початку сотворення світу», а у «Шевченковому розумінні «Слово» – це світотворчий зміст, програма нації в історії, зов її душі й духа, основна сила творчості і життя самої нації» [8, с. 15]. Саме Т. Шевченко, як писав В. Шаян, «виціджував обоюдними мечами свого слова «сукровату кров раба», щоб налити в його серце лицарської, священної крові». Таким чином, він продовжив справу Г. Сковороди – «духове пробудження героїчного ідеалізму в душі нації» [9, с. 18]. В. Шаян у своїх друкованих працях стверджує думку про «безперервний ланцюг духовного розвитку» України та українців протягом століть. І втілений цей «Дух Нації» був у величних постатях Богдана Хмельницького, Григорія Сковороди та Тараса Шевченка. Буремні події часів Хмельницького, перетравлені часом, втілилися у філософській системі світовідчування Сковороди, з духу якого народився геній Шевченка – саме так виглядає духовний ланцюг пробудження й творення української нації за Шаяном [11, с. 11, 13, 15].

В. Шаян вивчав й українську символіку. Зокрема, чимало уваги приділив смислового наповненню кольорів прапора України та духовності українців. На його думку, українська нація, яка стоїть на порозі свого духовного пробудження і самоусвідомлення, «починає уже зовсім виразно виявляти ті якості духовного характеру, які відповідають магічним якостям її прапору». Як він стверджував у своїх працях, синій промінь – то «тип ідеаліста, мрійника, шукача ідеалів, шукача правди, сповненого любов'ю до народу, а рівночасно до цілого людства, із глибоким співчуттям для всякої кривди і терпіння». Тоді як жовтий промінь – то людина, сповнена життєвої сили та витривалості, прагнення до зростання й розвитку, людина практична й прагматична. І саме неспівмірність «дії обох променів» є нашою національною трагедією. Прикладом того, на думку Шаяна, є Т. Шевченко, «який виразно стверджує у «Перебенді» і «Тризні», що існує пропасть поміж ним і народом і тому він не може розкрити перед народом повністю свою душу». Й лише через «поєднання дії Променя Синього і Жовтого, почав витворюватися новий і правдивий тип духового українця» та український героїзм. Таке поєднання народжує «постать Мудреця, Учителя, Пророка, Герофанта, Мислителя, Віщуна, Мандрівного Філософа чи Кобзаря». Й одним з таких «променів» є «пробудник сучасної української національної свідомості» Т. Шевченко, який випередив свій час. Його сучасники не змогли усвідомити й осмислити «справжніх духових висот Синього Променя України, вираженого у творах Сковороди і Шевченка» [12, с. 22, 23, 26, 27, 29].

В. Шаян глибинно аналізує шевченкове розуміння «СЛОВА» для розвитку нації, її історії, культури, літератури зокрема. Насамперед, «СЛОВО» – це не просто сама мова, це все те, «що зветься мистецтвом і духовістю нації». Важлива роль тут належить фольклору, який є зберігачем національної свідомості, особливо в умовах бездержавності. Мислитель зазначає, що «дослідники українського фольклору, а ще більше історики літератури, які недооцінювали державно-творчо значення фольклору, вчинили кривду українській культурі, намагаючись скласти її у прокрустове ложе чужи-

нецьких понять, схем і норм цінностей». Він підтримує Михайла Грушевського, який зараховував усну народну творчість до історії української літератури, бо вона є «виявом духового життя нації, висловленого мистецьким словом, <...> вона виконувала успішно своє завдання у відтворенні ідеальних зразків поведінки, характеру, емоцій і світосприймання <...>». Історично склалося так, що чимало зразків українського фольклору були знищені. І саме Тарас Шевченко своїм «СЛОВОМ» зумів підхопити естафету Г. Сковороди та зберегти для нащадків ті неоціненні скарби культури, у своїй літературній творчості заклавши «могутній клич до відновлення державної волі, як тугу за минулим». У Шевченкових поетичних рядках, як пише Шаян, «оживає серце поета, як за кожним цим простим словом прихований образ панування в Україні запорозького типу козацького ордену», що є «спадщиною національної духовости», є образом «буйного козака-сокола, козака-героя, що йде на поклик до бою, як сокіл до високого лету, без найменшого вагання залишає родину і дівчину». Літературний доробок Кобзаря В. Шаян називає літературою «новопробудженого, динамічного, революційного українського державно-суверенного націоналізму», зараховуючи його до історіософічної літератури. В один ряд із літературною спадщиною Шевченка (насамперед, його поеми «Сон», «Кавказ», «Великий льох», «Послання і мертвим, і живим, і ненародженим») Шаян ставить «Слово про похід Ігоря», драму Юрія Федьковича «Довбуш, або Громовий топір і знахарський хрест», драми Василя Пачовського «Сон української ночі», «Роман Великий», «Храм дітей Сонця», вірш «Незнаному воякові» Олега Ольжича, збірку «Держава Слова» та поему «Постаріла світу споруда» Михайла Ореста [8, с. 15, 17, 19, 25, 27, 28].

Та чи не найбільше уваги постаті Кобзаря та його духовно-морального та філософського внеску в історію української (й не лише української) історії та культури В. Шаян приділив у своїй праці «Основна сила творчости Шевченка». Написана вона була протягом 1936–1939 рр. Доречно буде згадати історію написання та видання цієї праці. Оскільки шлях від задуму автора до читачів був нелегким. Ще в процесі написання перших аналітичних оглядів поем Т. Шевченка В. Шаян зрозумів, що досягнути глибинний сенс його поетичної творчості на прикладі лише кількох поем – неможливо й недостатньо. Тому стаття, яка мала увійти до одного з літературознавчих збірників, розрослася до більш об'ємної праці. Події вересня 1939 р. внесли серйозні корективи у плани щодо оприлюднення даної роботи. Різні окупаційні режими не були сприятливим часом для україноцентричних праць. Однак Шаяну вдалося познайомити українську інтелігенцію Львова зі своїми напрацюваннями. Також протягом 1940–1943 рр. він написав дослідження про Григорія Сковороду «Лицар Святої Борні». І воно, й «Основна сила творчости Шевченка» базуються на споріднених методологічних засадах та об'єднанні ідеєю духовної величі цих двох особистостей в нашій історії та їх спорідненості, попри розділеність у часі й просторі. Шаяну вдалося, покидаючи Львів, вивезти обидві ці праці, та згодом, вже у Відні, виступити з доповіддю про Шевченка. Він також доповнив її актуальною на той час критикою нацистської ідеології Німеччини. Нелегке емігрантське життя ще тривалий час не давали змоги реалізувати всі творчі задуми. Примірник майже кустарного видання «Основної сили творчости Шевченка» та його фотокопія, якимось дивом збережені в одному з музеїв, лягли в основу видання вже 1960-х рр. В Україні ця праця була видана у Львові в 2010 р. [10, с. 3-5].

В. Шаян на прикладі поетичної творчості Т. Шевченка аналізує його біографію в контексті того часу, коли жив і творив Кобзар. У всім нам з дитинства відомому вірші «Мені тринадцятий минало» Шаян бачить «суть найглибшої душевної рани Шевченка»: дивний скарб, «вогонь святости», в серці хлопчини в оточенні земного пекла [10, с. 16]. І всі ті обставини призводили до душевної самотності Кобзаря, але разом з тим – і її величі [10, с. 18]. Це добре видно, як пише Шаян, на прикладі вірша «Перебендя» (1839 р.), де образ кобзаря зображений як ніби-то серед людей, але водночас – самсамісний:

<...> Його на сім світі ніхто не прийма.

Один він між ними, як сонце високе.

Його знають люде, бо носить земля;

А якби почули, що він, одинокий,

Співа на могилі, з морем розмовля,

На божєє слово вони б насміялись,

Дурним би назвали, од себе б прогнали <...> [13].

Перебендя – то і є сам Шевченко; це його «сповідь душі, це усвідомлення програми сина нації, що один із мільйонів звільнений із неволі, має призначення вести до волі цілу націю» [10, с. 24]. І дух

Перебенді-Кобзаря витає й у містерії «Великий Льох», і у поемі «Катерина»: «співчуття до жертви, але священний гнів за наругу над честю не тільки сільської дівчини, але його упокореної кріпацтвом і національним ярмом України» [10, с. 26].

Вже у «Гайдамаках» бачимо «сльозами вилитий псалом», поему «пекла й святости», «могуче об'явлення пекла», «поема прометейської святости», «героїчний лет Шевенкового генія», у якій «освячується дух народу і розковує крила до лету» [10, с. 26, 27]. Для Шаяна Шевченко – неймовірний митець-пророк-мислитель-борець світового масштабу; «його високу, нагірну проповідь братерства не розуміємо ще сьогодні» [10, с. 47]. Згадуючи слова Ярослава Рудницького про те, що українська література для Європи не є цікавою через наші суспільно-національні проблеми, В. Шаян палко йому опонує: «Це Європа ще не дозріла до сприймання Шевченка. Бо пекло поневоленого народу народом ще не стало для неї важливою етично-філософською проблемою. І аж тоді, як це пекло відчують народи Європи на своїм тілі і душі, зрозуміють вони велич драми Гайдамаків, велич трагізму Гонти, силу мовчазного крику мученика титаря і святість пісні братерства, проспіваної на чортівському бенкеті вічної Умані. Коли пекло цієї вічної Умані стане для Європи живою дійсністю, аж тоді вона склонить голову перед Шевченком» [10, с. 10]. І прометейський дух Кобзаря «горить вогнистим полум'ям Кавказу» [10, с. 30]. А в поемі «Тризна» Шаян розгледів «сповідь Шевченка» [10, с. 33].

Образ Т. Шевченка, його вплив на українців в світі, і в Україні, без перебільшення – метафізичний. Ба більше, він дуже дратує ворогів та недругів України. На підтвердження цих слів можна згадати одну з інтернет-публікацій з гучною назвою «Русская вера, украинские бесы и их зарубежные кукловоды» (травень 2021 р.). У цій статті Т. Шевченко названий «літературним ідолом українських самостійників», «безбожником» та звинувачений в «літературній убогості». А його поема «Гайдамаки» – також суцільна «літературна убогість», що містить «людожерські пасажі» [5]. Зважаючи на те, що праця «Основна сила творчості Шевченка» написана В. Шаяном в 1936–1939 рр., мимоволі спадають на думку сьогоденні події. Зокрема, слова, які стали гаслом антиросійського мітингу в Лондоні 18 березня 2018 р.: «Коли впаде останній український солдат, Путін прийде за вами» («The last ukrainian soldier falls, Putin will come for you») [7].

Отже, Т. Шевченко, його творчість, його духовна місія стали важливою складовою в житті української діаспори ХХ ст. Український рідновірський рух не став масовим ні в країнах проживання українців, ні потім в самій Україні. Але для ідеологів руху та його учасників, зокрема, В. Шаяна, поєднання патріотизму, віри в месіанську роль українців та України, опертя на духовних світоців (Тараса Шевченка, Григорія Сковороду, Івана Франка, Лесю Українку) стали важливими маркерами самоідентифікації та самозбереження в умовах еміграції. Вивчення праць В. Шаяна, зокрема тих, що так чи інакше присвячені Т. Шевченку, демонструють нам світоглядні орієнтири певної частини української діаспори ХХ ст., її умонастрої та прагнення, а також зв'язок із Батьківщиною через історію, культуру, релігію. Подальші досліджень цієї проблематики поглиблюють та систематизують знання з історії та культури української діаспори. А також сприятимуть зв'язкам українців у різних країнах проживання та сприятимуть збереженню культурної самобутності та самоідентифікації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історична Шевченкіана: бібліографічний покажчик. Київ, 2016. 576 с.
2. Кожолянко Г. Проблеми розвитку національної культури українців у працях Володимира Шаяна. *Етнічна історія народів Європи*. 2006. Вип. 21. С. 10-14.
3. Лесів М. «Слава Дажбогу!»: український рідновірський рух як альтернативна візія нації. *Народознавчі Зошити*. 2010. № 3-4 (93-94). С. 363-370.
4. Лозко Г. Орден Бога Сонця. Історія та метафізика. Тернопіль, 2018. 328 с.
5. Македонцев П. Русская вера, украинские бесы и их зарубежные кукловоды. 26.05.2021. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2021/05/26/russkaya-vera-ukrainskie-besy-i-ih-zarubezhnye-kuklovody>.
6. Сніжко В., Отрошко Л. Творчість через символ. Сімферополь, 2010. 236 с.
7. Українці у Лондоні оголосили місячний протест через російську агресію. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/031218-ukrayinci-u-londoni-ogolosyly-misyachnyy-protest-cherez-rosiysku-agresiyu>.
8. Шаян В. Джерело сили української культури. Лондон ; Торонто, 1972. 32 с.
9. Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди з нагоди 250-ліття із дня народження великого мислителя України. Лондон ; Торонто, 1972. 22 с.
10. Шаян В. Основна сила творчості Шевченка. Львів, 2010. 64 с.
11. Шаян В. Священний героїзм як основа українського національного світогляду (Доповідь, виголошена на III-ому З'їзді Філії Легії Українських Повстанців у Великій Британії, у Ольдгамі, дня 24-го серпня 1957 р.). Лондон, 1958. 20 с.

12. Шаян В. Українська символіка. Гамільтон, 1990. 35 с.
13. Шевченко Т. Перебендя / УкрЛіб. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3997>.

References:

1. Istorychna Shevchenkiana: bibliohrafichnyi pokazhchyk. Kyiv, 2016. 576 s.
2. Kozholianko H. Problemy rozvytku natsionalnoi kultury ukrainsiv u pratsiakh Volodymyra Shaiana // Etnichna istoriia narodiv Yevropy. 2006. Vyp. 21. S. 10-14.
3. Lesiv M. «Slava Dazhbohu!»: ukrainskyi ridnovirivskyi rukh yak alternatyvna viziia natsii // Narodoznavchi Zoshyty. 2010. № 3-4 (93-94). S. 363-370.
4. Lozko H. Orden Boha Sontsia. Istoriiia ta metafizyka. Ternopil, 2018. 328 s.
5. Makedontsev P. Russkaya vera, ukrainskie besy i ikh zarubezhnye kuklovody. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2021/05/26/russkaya-vera-ukrainskie-besy-i-ih-zarubezhnye-kuklovody>.
6. Snizhko V., Otroshko L. Tvorchist cherez symbol: monohrafiia. Simferopol, 2010. 236 s.
7. Shaian V. Dzherelo syly ukrainskoi kultury. London ; Toronto, 1972. 32 s.
8. Shaian V. Etychni, sotsiolohichni i pedahohichni pohliady Hryhoriia Skovorody z nahody 250-littia iz dnia narodzhennia velykoho myslytelia Ukrainy. London ; Toronto, 1972. 22 s.
9. Shaian V. Osnovna syla tvorchosty Shevchenka. Lviv, 2010. 64 s.
10. Shaian V. Sviashchennyi heroizm yak osnova ukrainskoho natsionalnoho svitohliadu (Dopovid, vyholoshena na III-omu Zizdi Filii Lehii Ukrainskykh Povstantsiv u Velyki Brytanii, u Oldhami, dnia 24-ho serpnia 1957 r.). London, 1958. 20 s.
11. Shaian V. Ukrainska symvolika. Hamilton, 1990. 35 s.